

Lehet, hogy szívesen olvassák könyvét, Zweig neve különben is fémjelzés már, én azonban csaldtam benne. A humanizmus legnagyobbjának életírója nem tudott maga is humanistává válni. A humanizmus más társadalmi osztály birtoka ma. Nekünk ez az európai nem mondott sokat. Életérzésben sem. A Kon-Tiki expedícóban jobban éreztük az európaiságot, mint egy európainak és humanistának vallott író emlékirataiban.

Ha ez az igazi humanizmus, akkor az európai kultúra válsága kétségtelen.

B o r i Imre

B. Sztankovics: Guzsbakötött élet

(Testv.-Egység, Újvidék, 1952.)

Boriszáv Sztankovicsnak, ennek a nagy, álmodó és szomorú szerb író-poétának művét még diákkoromban olvastam. Szinte buszke vagyok rá, hiszen az első szerb regény volt, amit önállóan olvashattam. Ize, hangulata még akkor, egy számomra hirtelen érthetőté váló nyelvvel együtt belém szívódott, elannyira, hogy évek múltán is, magam elé tudom varázsolni és fel tudom idézni a könyv sajátosan egyéni levegőjét és halk, lemondó rezignációját, mely olyan nagyon a Sztankovicsé. Azóta évek múltak el, a fiatalok olvasmányaira újabbak következtek, az emlékezés titkos rejtekeiben azonban megmaradt ez a regény szépnek, meghatónak és művészesnek. Azóta őrzöm és melengetem ezt a nagy érzést, és most, hogy magyarul is megjelent ez a remekmű, alkalom kínálkozik, hogy elmondjam a vele kapcsolatos emlékeimet.

Bennem Bora Sztankovicsból nem a régi Belgrád kiskocsmáinak hangulata maradt meg, ahova az irodalmat dögkeselyűkként kísérő adoma-

had szerint, olyan szívesen eljárógatott, hanem a bánata. Mondják, hogy Sztankovics örök éretében bohém volt, és ha róla emlékeznek, a szerb bohémvilág matadorához, Csika Ilija Sztanojevicshez szokták hasonlítani. Szeretik velük kapcsolatban felidézni a belgrádi kiskocsmákat, a provinciális főváros eldugott bohémtanyáit, amelyekben egy-egy Kostana idézte a mutat, ahová ez a bánatokkal és emlékekkel teli ember feledést keresve behúzódt. Mert Sztankovics vágya a feledés volt, a menekülés — borba és alkotásba. Ebből az utóbbiból fenmaradt még néhány nagyon szép emlék nagy regényén a Tisztátalan véren kívül. (Magyarul Guzsbakötött élet a neve). Ide tartozik a Kostana és egy nagyon meleg elbeszéléskötete a vraneyi életéről, a vraneyi tájról és a vraneyi emberekről. Tegyük hozzá rögtön: a régi Vranye régi embereiről. A maga tiszta szívével a Mitó véréalkata volt. A valóságba bele nem nyugvó Mitóé, aki a lelki üdvösségét is eladná egy soha vissza nem térő multért. Es éppen ez az érzés nőtt regénnyé benne. A fájdalmas emlékezés szülte és a vérrel vallott mult teremtette meg ezt a nagy költőiséggel megalkotott regényt, amelyet az egyetlen komoly, a legmagasabb mértékkel is mérhető szerb regénynek tart az irodalmi kritika.

Csendes szavú ez a regény, halk és bocsátnatkérő. Méla emiélékezések vannak benne az elmúlt szép időkről, a lusta keletiségben élő szerbség életéről idilli képek egy patriarhális, a történelmi fejlődésből kimaradt, török balzsamba itatott szerb világnak a hétköznapjairól. Talán semmi sem fájt annyira Sztankovicsnak, mint ennek a világnak lassú és biztos kimúlása. Ami megszülte és fenntartotta, már elmúlt. A török átadta helyét a friss és vállalkozó szellemű szerb burzsoáziának, amelyik — méltóan

tanítójához, a nyugatihoz — kíméletlenül és durván rombolt le mindent, ami fejlődésének, haladásának az útjában állt. Sztankovics ennek az elmúló és letűnő multnak vált krónikásává. Nem tudatosan és nem politikai koncepcióból. Neveltetése, egész szemléletmódja ilyen volt, ezt kellett védenie, hiszen egyúttal művészetének talaját, ihletének állandó impulszadóját védte akárcsak a másik nagy konzervatív szerb elbeszélő, Laza Lazarevics. Mindketten tudták, hogy minél durvábban támad rájuk a jelen, annál makacsabbul és annál csendesebben raknak majd ök téglát a mellé téglát, és az élet elől menekülve az álomba, a mult képzett varázsába menekültek, hol a szégyenségnek éppen úgy megvan a maga különös költői, minden más-tól elütő volta, mint a „fenn az ernyő nincsen kas” — Mító gazda bégségében. A tragikusan rezignáló hangnak éppen az akusztikamentessége olyan fojtó és olyan drámai ebben a műben. Érezni lehet, hogy annak a multnak, amit Sztankovics élt át csendes borongásaiban, éppen úgy nem volt távlata a multban, mint ahogy jelenének, amely számára csak a vegetációt jelentő napi élet volt a vég. Szofka nem volt tisztátalan vér, mindenki láthatja már első olvasásra. Gyönyörű álom volt, egy magános férfi-képzetet és egy nagy emberábrázoló művész gyermeke, Sztankovicsé volt és nem a koré. Mító és Márkó gazda csak kerete ennek az életnek. A tisztátalan vér, Sztankovics szerínt, az új kapitalizmus volt, az rontotta meg ennek a Szofkává álmódott sztankovicsi multnak a

szépségét. Mító és Márkó, ez a két ember, külön-külön ágáló és gyöngellemű emberek, de együtt, mintha Turi Danit szakítottuk volna ketté, egyiknek a határtalan kereskedő ösztönt juttatva, másiknak a vérbőségből és életeréből adva. És az egész regény együtt egy nagy önvallomás és egy fájdalmas kiáltás a sztankovicsi jelen ellen. Az ő torkát szorongatta a gúzs, az ő vérét rontotta a friss szerb burzsoázia ezerfelé forgolódo élete. Sztankovicsban ez a határtalan kétségbeesés érett művészetté, de becsületes művész lévén, az egész regénybe beleolvasztotta a valóságot is. Ami a nagysága, éppen az a tragédiája is, akárcsak Balzacé. Az illúziók ellenére kell vallani és önmagunk vágyát kell megtagadnunk, mert a valóság parancsa ezt diktálja. A költő és író sorsa ez, aki nem előre, hanem hátra néz. Kevesen élték át ezt, de a kiválasztottak Szofkái ennek az új világnak. Sajnáljam őket? Nem. Merengek a sorsukon és egy kicsit tisztelem bennük azt a heroizmust, amit önmaguk ellenére művükbe vittek. És ez maga már a vereség beismerése. Sztankovics legyőzöttén halt meg. Nem volt hős, a hős csak a jövőért és az igazságért halt meg, de esendő és érző ember volt. Könyve inkább leverő, mint felemelő, de ha igaza van a görög filozófusnak, aki a tragédiában a megtisztulás egy formáját látja, akkor a Guzsbakötött élet elolvasása is ilyen megtisztulás. Egy nagy művész ereje ragad ki a köznapiságból és a művészet örök tisztaságába visz.

Bori Imre